

не заважає це яскраве світло. В думках він повторяє перші слова своєї промови:— „Якраз десять років тому, гуркіт гармат“... дуже вдоволений зі своїх зворотів. Нарешті приходять на площу, улаштовуються.

На естраді знаходяться почесні гості, мер, міські лавники. Але праворуч від секретаря, на почесному місці, в червонім фотелі сидить якась скрючена стара. Це тітка Жанна.

З передвоєнних старих залишилася лише вона. Всі повмірали, деякі в полоні. Присутні розглядають її з цікавістю, неначе пам'ятник. Вона ще жвавим рухом насовує свій капелюх, бо сонце кидає свої промінні в той час, коли міністр говорить своїм гарним голосом. Він говорить про зруйновані оселі, про муки мешканців. Він повертається до тітки Жанни, до цього „славного символу незгамовного спротиву завойовникам“. Вона гордо підносить голову. Всі її оплескують...
(перекл. Ю. Тирогова)

Юрій Липа

Розмова з наукою

У вступнім слові до свого роману „Перед бомбардуванням“, що в ній описано передвоєнне суспільство, англієць Ситвел каже: „Щоб зрозуміти те, як далеко відійшли ми від тих часів, що про них оповідаємо, вистарчить узяти образок моди зперед двадцяти літ і порівняти його із фресками на мурах острова Крети зперед тисячі літ перед Різдом Христовим. Таємничі мешканці того загиблого світу є без порівняння ближчі для нас своїми строями, а можливо й своєю філософією як наші власні батьки (Osbert Sitwell).“

Поглиблення різниці між передвоєнним і повоєнним світом, або докладніше між кінцем ХІХ-го і початком ХХ-го століття все збільшується. Сучасний європейський письменник все частіше пише повісті з кінця минулого століття, як повісті з далеких екзотичних країн. Коли людина дійсно носить у собі, як каже Валері, „всесвіт прагнень, спогадів, передбачень, митів і оцінок“, то цей всесвіт змінився, набрав іншого освітлення, дістав іншу гієрархію. Іншу гієрархію — в ім'я інших вищих ідей. Письменники всіх часів мали в глибині душі свою віру, своє очікування чуда. І нерозумно дуже несподівано його, те очікування виявляли.

Про Стефана Маларме подають цю зворушливу подробицю: Поет розповідав знайомому, що його мала донька написала листа, а на коверті заадресувала: „На небо. До Бога“.

— І щож ви зробили з тим листом?

— Я заніс його на пошту, — відповів схвильовано поет, додав тихше, задумливо: — хто знає, може?..

В ХІХ-ім столітті дозріла в письменстві релігія без абсолюту, зате з непомільним жертцем—природничими науками.

„В цих (коло 1873 р.) часах, — каже у своїх спогадах Анатоль Франс, — книжки Дарвіна були нашою біблією. Не могу не згадати тих благородних відвідин, що ми (молодь) склали старому Jardin des Plantes. Щодо мене — то я входив, як до храму, до музейних саль, переповнених найрізнішими органічними формами, почавши від довгих щелепів первісних плазів аж до пальців гориля“..

На тодішній нашій літературі, літературі селюбців і сентименталіків, віра в науковий детермінізм не відбилася так виразно, як на інших літературах континенту. Можемо згадати хіба яскраву, хоч і сковану матеріалізмом, постать молодого Франка. Він хоче бути холодним, він повторює з ваганням „Ratio vincit!“ і — соромливо укриває власний іраціональний зрив почуття („Зівяле листя“). Драгоманів проповідує в тих часах раціоналізм у мистецтві (Листок Громади, 1878, I).

Однак не тяжко уявити собі на столах нашої тодішньої письменницької молоді томи Дарвіна, Гекля, Дреперівської „Боротьби релігії з наукою“, Біхнерівської „Сили й матерії“. Бож і досі гасла історичного матеріалізму, позитивізму, наївної віри в мікроскоп і машину блукають по таких спізнених творах, як „Соняшна машина“ В. Винниченка чи інших В. Поліщуківських „Яринах Курнатовських“. Є в тих творах щось із популярної картини в галерії Третьяковського в Москві, де змальовані наполохані і глибоко зворушені царські „Мужички“ в кожухах перед першою (певне спровадженою з чужини) „російською“ льокомотивою.

Ба, тоді цілий всесвіт окреслювала наука як величезну машину. Наука, „дя безгранична надія нашої генерації“, як її називає П. Бурже в своїх „Шкіцах сучасної психології“ (1882 р.), самé поняття людини обертає в поняття своєрідного механізму, де все діється після законів фізики, де нема місця на духові первні, ні на свободу волі. Старушок Ляметрі (La Mettrie), творець поняття „L'homme machine“, мігби бути з того світогляду задоволений. Людина-машина — колісцячко в породі-машині.

Г. Тен (Taine) теоретик позитивізму у французькій літературі чинить суд над тою змеханізованою людиною, підметом законів науки:

„Треба вивчати людину, трактуючи її Я, як сполучення ряду дрібних чинів. Немає однолітної, завжди привної свідомости, що її можна було назвати — „я“. „Я“ є нічим іншим, як чергою образів, що линуть через мій мозок, хороводом відчуває, що їх сприймає мій мозок. Поза довгою низкою булих випадків, — каже Тен, — нічого реальнішого в мені немає. Треба студіювати короля чи генерала так, як студіємо хемічну субстанцію, треба студіювати факти і класифікувати їх. Довго зосереджувалася увага науки на зорях і річах, а тепер настав час, щоби вона зблизилась і до людини. Ось бе-

реться вона до людини, озброєна інструментами. Триста літ досвіду довели їхньої докладності і облічили їхні можливості. Наука приносить із собою—мистецтво, мораль, політику і нову релігію. Нашою справою є ще нині ту релігію відшукати“.

Тоді вже П. Бурже, визнавець Тена, пробує відшукати її в глибокому змістом романі „Учень“ (Le Disciple). Молодий інтелектуаліст-учень—намагається експериментувати в житті в ім'я жорстоких позитивістичних ідей свого відлюдка професора. Але він сіє довкола тільки смерть і сам гине вкінці від кулі месника. Ще перед фізичною смертю він падає, духово зламаний. Уста його ронять гірлі слова:

„Завдяки своєму надмірному читанню я може уявляв собі гру пристрастей як схему ідеально просту. Тільки пізніше я зрозумів свою велику помилку. Щоб окреслити вияви серця, треба шукати аналогій радше в світі рослинному (живучому) як у механіці“.

Неоперта на знанню людської природи доктрина може принести людям тільки загибель. Тому сам автор роману у вступі до „Учня“ натхненно остереігає молодого читача:

„Серед ідей, що тебе облягають, є й такі, які можуть у значній мірі позбавити твою душу здібности любити і здібности хотіти. Отже твердо усвідоми собі те, що ті ідеї є ложю, хочби й як субтельні вони тобі здавались, хочби й як прегарні імена їх підтримували, хочби й як оздоблювала їх магія блискучих талантів. Надихуйся одним, виробляй у собі дві великі чесноти, ті дві великі енергії, що поза ними є лиш гниття і агонія, це — Любов і Воля! (Amour et la Volonté)“.

То був лише відрух великого психолога і великого письменника. Той відрух не приніс великих змін. Великі зміни скоїлися в самій владарці світоглядів — науці.

Більш менш у тих самих роках (1890 р.) з'являється невеличка праця незнаного учителя гімназії, А. Бергсона п. н. „Шкіц безпосередніх даних свідомости“. По трицятьох літах від появи цієї книжечки, коли Бергсон буде в авреолі слави, і коли Велика Війна буде закінчена, багато осіб датуватиме новий світогляд, що зродився з найжорстокішої боротьби і найгострішої мислі сучасного людства.

Сателіти Бергсона і він сам „найплодовитіший метафізик Європи від часів Канта, Ляйбніца і Шопенгавера“, не є ніяким закінченням епохи. Швидше історичний матеріалізм є її закінчення. „Висновки щодо філософії Бергсона ще мають прийти Думка Бергсона це постійне впровадження. Вона впроваджує нову Методу і в цьому її заслуга“. Цілком слушно каже далі А. Сюарес. „...Бергсон поспішався, бо треба було звільнитися від низької матеріалістичної думки, рудиментарної і нужденної філософії, що панувала на Заході, коло 1880 р.р.“ („Une heure avec A. Suarés“).

Бергсон не був сам у науці. Переворот в математиці і фізиці по досвідах Мічельсона-Морлея, Айнштайна, по відрод-

женні ідей Рімана (Riemann) і Гавса розпочали нову еру. Шкільна наука остала та сама, але світогляд учених і дослідників змінився. Наука, як надлюдська сила, як наївна віра наших батьків, може викликати тільки усмішку.

Питання Айнштейна: „А чи ви узгляднили становище обсерватора-спостерігача?“ цілий час є перед духовними очима сучасного ученого і з того випливає ціла релятивність сучасних фізикальних і природничих наук.

„Наука, — синтезує А. Моруа, — не претендує до будови правдивої системи світу. Вона тільки пропонує здогади“, що дозволяють на вияснення знаних фактів і, здається, малаб передбачити незнані. Але вона готова змінити ці здогади, оскільки вони перестануть бути згідними з явищами“. (Міт мітив— „Messonges que voici“).

Позитивізм не може бути тепер релігією, бо чиста наука, наука сама зріклася абсолютних тверджень.

„Трицять літ тому, — пише славний фізик Дженс (James Jeans), — ми були переконані, що йдемо в наших розшуках до очевидности. Та очевидність малаб складатися з веремії атомів, що виконують безсенсовні танці, побуджувана сліпими силами. Нині, ми твердимо, що всесвіт починає нам вияскравлюватись швидше в постаті великої думки, аніж великої машини“. („Новий світ фізики.“) Далі роздумуючи над шляхами науки учений додає: „Закони, що їм підлягає природа, пригадують мені не закони, що регулюють рух машини, а швидше закони, що за ними йде композитор, пишучи фугу, або поет, komponуючи сонета“...

Захиталося найосновніше правило науки, — правило прициновости. Теорія квантів нищить його в світі фізики. „...Теорія науки пливе до немеханістичної очевидности“.

Релятивістичний ідеалізм Бергсона, релятивізм фізично-математичних наук разом із експериментальним релятивізмом багатьох суспільних і політичних вірувань — це завершення величезного перевороту, що стався в еліті земної кулі.

По цім перевороті, по знищенні стількох фікцій, по офіційальному признанні безсилости науки в житті людства не бракує голосів сумніву.

„Чи ж людство, — питається Г. Ражо в своїй праці про Бергсона, — зможе тепер себе само оцінити, передбачити своє призначення?“ (Rageot—H. Bergson: L'Intuition, 1933).

Ні, відповідає письменник Сюарес (Suarez). „Чи ж інтелект має скінчитися на негації? Але деж там: він тільки підвищений до більше повної трансформації, як кажуть математики. Науки довершаться любовю, що є виною і відкупленням життя“.

По цім перевороті осталося лиш одно певне — людська істота. Коли в минулому було важне те, що обсервуємо, — тепер важнішим є становище обсерватора. Коли людська натура давніше була на узбіччі теорій, їх підметом, тепер стає їх предметом. Джерелом усього є людська мисль.

„Все, що не є подумане, не існує, — говорить нині учений. Сказати, що є в світі щось, що не є думкою, — це беззмістовне твердження.“ (H. Poincaré. La Valeur de la Science).

І в тому є визволення людської натури.

В центрі всього, як і в далеких віках цивілізації Крети чи не так давніх віках Відродження, стала Людина, або „життя людське, — тканина з побоювань, прагнень і пристрастей“. (Честертон).

І. Федорович-Малицька

IV. вистава Асоціації Незалежних Українських Мистців

У першій, маленькій кімнаті різна графіка. Її залишаємо на пізніше. Відразу переходимо до сусідньої, великої салі. Перше враження — наступ бруталних барвних плям з правої, ближчої стіни. Решта стін покрита малюнками середньої величини в спокійних, то холодних, то теплих тонах.

Каталог повчає, що ця саля присвячена працям Гординського і Сельського. Гординський знаний як талановитий графік з цікавим індивідуальним акцентом. Малюнки його (всі олійні) мають живу, рвучу фактуру, здебільша гарячі барви, але нема в них необхідного для поважного твору поглиблення. За виїмком добре скомпонованого „Гуцульського весілля“, де теплий та живий кольорит зливається гармонійно з формою, малюнкам Гординського недостає того „доброго смаку“, особливо питомого французам і без якого навіть відважний малярський почин не задовольняє естетичних вимог глядачів.

Експонати Романа Сельського переважають кількістю експонати всіх інших мистців. Перші підстави рисунку Сельський засвоїв собі в робітні (С. Новаківського. Описля перебув короткий час у Кракові, потім у Парижі, вперше виставляє на виставці наших артистів. Малюнки його реалістичні. В деяких з них є натяки на надреалізм. Деінде помітно вплив французького модерніста Дюфі.

Малюнки Сельського не ваблять ока до себе, не чарують на перший погляд. Але за кожним разом, як вертаємо до них, вони щораз більше подобаються. Нешабльоновий підхід і своєрідна скромність будять враження, що Сельський щиро і послідовно намагається поглибити кілька ясно поставлених собі малярських проблем. До того він послуговується кількома мотивами з матеріальної дійсності, як прямокутниками кімнатних дверей, круглою формою бальонів, привабливою структурою кораблів.

Зпоміж трьох, рядом поміщених „композицій з дверми“, середуша, форматом найбільша (ч. каталогу 92) соковита в барвах. Простір за розхиленими крилами дверей має глибину,